

FRANO SUPILO U SVJETLU NAJNOVIJIH ISTRAŽIVANJA

Tereza Ganza-Aras

Godina 1970. bila je godina 100-te obljetnice velikog hrvatskog političara Frana Supila. Kao što i odgovara toj izuzetnoj pojavi u hrvatskoj prošlosti, prišlo se proslavi njegova rođenja ne na kurtoazno-spektakularan način nego sa stajališta znanstvenog interesa. Namjera je bila da se ponovo preispita Supilovo pravo značenje i odredi njegovo mjesto u relacijama hrvatske i jugoslavenske ne tako davne povijesti.

U brojnim priložima o djelatnosti Frana Supila, objavljenim u povodu njegova rođenja, dolazi do izražaja da je osnovno pitanje koje se kao neriješeno postavljalo pred nauku bilo: da li je Supilova idejno-politička koncepcija bila hrvatska ili jugoslavenska, odnosno u kojem omjeru su ta dva pojma bila kod njega zastupljena. U vezi s tim pitanjem nametnula su se odmah i dva druga: da li ga je vodila neka konstantna ideja ili je prema političkim prilikama mijenjao i svoje političke koncepcije, te dosljedno tome, da li je u njegovom političkom radu bilo idejnih lomova i oštih zaokreta prema kojima bi njegov rad, odnosno razvojni put trebalo podijeliti na određene sadržajno različite faze ili su te faze bile samo taktičke prirode?

Premda se danas u povoljnijim uvjetima za proučavanje hrvatske povijesti Supilo pokazuje jednim od rijetko jasnih nosilaca hrvatske politike (M. Gross s pravom ističe da je imao »najjasniju koncepciju u krugu onih političkih ličnosti koje su bile u središtu političkog života i snosile najveću odgovornost«),¹ ipak je on sve do naših dana bio za hrvatsku javnost ličnost puna protivurječja, nedosljednosti, lomova i zagonetnosti. To je dolazilo otuda, što je on na temelju relativno kratkog, ali značajnog rada u Jugoslavenskom odboru i angažiranja oko stvaranja Jugoslavije proglašavan ideologom jugoslavenstva,² pa se njegovi izrazito hrvatski stavovi nisu mogli uklopiti u tu shemu nego su tumačeni kao promjena Supilove orijentacije. Hrvatstvo i jugoslavenstvo činilo se u očima mnogih divergentnim idejama i nije moglo ići zajedno. A Supilo je, naprotiv, i kao pravaš bio otvoren prema jugoslavenskoj ideji.

Upravo je jubilarna godina, odnosno prilozi na simpozijima i u raznim časopisima, unijela bitnu korekturu u tumačenje Supilove nacionalno-političke orijentacije, ali ni nakon najnovijih rasprava nije na to pitanje stavljena točka. Gotovo svi autori prikazuju Supila kao sretan spoj obiju do njega, a

¹ Mirjana Gross, O političkom liku Frana Supila, Dubrovnik XIII, 1970, br. 4, 18.

² Kosta Milutinović, Politički profil Frana Supila, Pogled, Split 1971, br. 7, 115—148. Vladimir Koščak, Formiranje hrvatske nacije i slavenska ideja, Kritika, 1971, br. 17, 267—279.

i poslije njega, odvojenih i konfrontiranih koncepcija o rješenju hrvatskog pitanja. Jedan dio autora pri tom smatra (najjasnije kod M. Gross³) da su te dvije ideje kod Supila skladno prisutne od samog početka njegovog političkog rada, i dokazujući da se hrvatstvo Supilu činilo lakše ostvarivim u konkretnoj povijesnoj situaciji, pa da se zato Supilo kao praktični političar za nju borio, ističu da mu je zapravo druga misao — jugoslavenstvo — bila »san«, »težnja«, konačni cilj. Po tom shvaćanju, hrvatstvo je kod Supila samo jedna faza na putu prema konačnom ujedinjenju i oslobođenju svih Južnih Slavena.

Drugi pisci (npr. D. Šepić⁴ i N. Stančić⁵) označuju politiku novoga kursa kao vrijeme kada Supilo prelazi na jugoslavenstvo, ne napuštajući dakako hrvatstvo.

³ M. Gross, n. dj., zatim ista, Supilo na Rijeci (Frano Supilo do početka prvog svjetskog rata), Dometi III, Rijeka 1970, br. 3—4, 79—88; ista, Frano Supilo do početka prvog svjetskog rata, Dubrovački horizonti, Zagreb 1970, br. 5, 3—15; ista, Supilo i koalicija, Kamov, Rijeka 1970, br. 8—9, 7—8; O političkom liku Frana Supila, »Dubrovnik« XIII, 1970, br. 4, 17—24. Autorica kaže da je Supilo »uvijek radio na tome da postepeno stvori »najpovoljnije uvjete da Hrvatska može ući u jugoslavensku državnu zajednicu, koju je toliko želio, kao ravnopravni faktor sa Srbijom« (Supilo na Rijeci, 79). Slično kaže na drugom mjestu: »Želio je izboriti suglasnost Srba s bitkom za maksimalnu državnost Hrvatske, koju ona može postići prije ulaska u jugoslavensku državnu zajednicu [...]« (Frano Supilo do početka prvog svjetskog rata, 15).

⁴ Dragovan Šepić, Frano Supilo. U povodu stogodišnjice rođenja, Časopis za suvremenu povijest V, Zagreb 1970, br. 2, 213—228; isti, Supilo i pitanje ujedinjenja (1914—1917), Kamov, 1970, br. 8—9, 10—12; isti, Borba Frana Supila za ujedinjenje i ravnopravnost jugoslavenskih naroda (1914—1917), Dubrovački horizonti, 1970, br. 5, 16—24; isti, Supilo i Talijani, Dubrovnik XIII, 1970, br. 4, 76—88; isti, Političke koncepcije Frana Supila, uvodna studija u knjizi Frano Supilo, Politički spisi, članci, govori, pisma, memorandumi, Zagreb 1970, 7—95. Šepić kaže: »Njegova (tj. Supilova; T. G. A.) Hrvatska, u kojoj bi bili okupljeni oko hrvatske ideje Hrvati, Srbi i Slovenci Habsburške Monarhije, s misijom bedema protiv njemačkog nadiranja i predviđa slobode slavenskih naroda Balkana lebdila mu je i ovdje (tj. u Rijeci; T. G. A.) pred očima kao prva etapa borbe za oslobođenje i nezavisnost [...]. Cilj politike Riječke rezolucije je bio rušenje dualizma i stvaranje velike južnoslavenske države u sklopu Habsburške Monarhije s krajnjim ciljem postizanja potpune nezavisnosti«, (Frano Supilo..., 215—217). Ovdje treba dodati da se po Supilu ta »velika južnoslavenska država« trebala zvati Hrvatska i da se trebala temeljiti na hrvatskom državnom pravu, o čemu govori i sam Šepić u istoj radnji: »[...] u skladu sa pravaškim nazorima smatrao je da su Srbi genetički narod s Hrvatima i da ih samo politička orijentacija stvara Srbima, ali pod utjecajem misli M. Pavlinovića nije išao tako daleko kao A. Starčević nego je isticao da Hrvati nemaju što da traže preko Drine. Vođen takvim nazorima izgrađuje u to vrijeme koncepciju o ujedinjenju Južnih Slavena oko tri centra Sofije, Beograda, Zagreba«, oko kojeg bi se okupili svi Južni Slaveni Monarhije na osnovi hrvatskoga državnog i narodnog načela. Supilo je povezivao rješenje hrvatskog pitanja s općom preobrazbom Monarhije i, »čini se«, više pod utjecajem dominantne slovenske katoličke pučke stranke, koja je usvojila hrvatski državno-pravni program Hrvatske stranke prava od god. 1898. na trsatskom kongresu, nego pod utjecajem samoga pravaškog učenja, Supilo u svoju Veliku Hrvatsku uključuje i Slovence, pored Bosne i Hercegovine, te čitave današnje Hrvatske — ističe Šepić (isto, 214—215).

⁵ Nikša Stančić, Frano Supilo (1870—1917) — uz stogodišnjicu rođenja, Nastava povijesti, Zagreb 1970—71, br. 2, 35—45; isti, Supilo u Dubrovniku, Kamov, 1970, 5—6; isti, Supilo kao pravaš, Dubrovnik XIII 1970, br. 4, 48—64; isti, Pravaška ideja Frana Supila, izd. Povijesni muzej Hrvatske, Predavanja br. 22, Zagreb 1971, 1—9; isti, Frano Supilo u Dubrovniku, Dubrovački horizonti, 1970, br. 5, 25—28. Stančić ističe: »Politikom 'novoga kursa' Supilo je naime postavio rješe-

Treće mišljenje (H. Sirotković⁶) jest da je hrvatska orijentacija, odnosno borba za ostvarenje hrvatskog prava na državu bila ne samo osnovni element nego i cilj cjelokupnog Supilova političkog rada. Međutim, Supilovo je hrvatstvo — i to je bitna novost koju Supilova politička taktika uvodi u hrvatski politički život — takvo da on i njegovi istomišljenici dalmatinski pravaši (Trumbićev krug), za razliku od starih pravaša, ne negiraju svoje političke i nacionalne protivnike niti odbacuju pomisao na kontakt s njima nego ih nastoje pridobiti i po mogućnosti staviti u službu svojih ideala (ujedinjene i osamostaljene Hrvatske), prikazujući Beč, njemstvo i sve što je u službi tih interesa glavnim neprijateljem hrvatstva. Dakako da pri tom za svoje nove saveznike moraju pokazati maksimum tolerantnosti i razumijevanja, ali ne zaboravljaju nikada da je ujedinjena i samostalna Hrvatska jedini kriterij njihova djelovanja.

Supilo je polazio od pretpostavke da su Hrvati i Srbi jedan narod, što su uostalom gotovo bez iznimke mislili svi hrvatski i većina srpskih političara u

nje hrvatskog pitanja na nove temelje. Nasuprot ranijim shvaćanjima o samostalnoj Hrvatskoj unutar ili izvan Habsburške monarhije, Supilo je došao do zaključka da se Hrvatska ne može sama oduprijeti njemačkom 'Drangu'. Rješenje hrvatskog pitanja vidio je zbog toga od sada u izdvajanju Hrvatske iz Habsburške monarhije i njenom ujedinjenju sa Srbijom i uopće u stvaranju jugoslavenske države izvan Habsburške monarhije. Supilo je bio uvjeren da je ideja o nacionalnom jedinstvu Hrvata i Srba spasonosna formula koja će spriječiti sukob Hrvata i Srba u Hrvatskoj i uopće sukob između hrvatske i srpske državne ideje, združiti ih u zajedničkoj akciji u Hrvatskoj, a Hrvatsku i Srbiju ujediniti u radu prema stvaranju Jugoslavije. Ideja o nacionalnom jedinstvu bila je sredstvo kojim je mogao opravdati i indirektno propagirati misao o stvaranju Jugoslavije. — Supilo, međutim, nije smatrao da su Hrvati i Srbi već formirani kao jedan narod (nacija), već da su etnički jedan narod koji se u toku historije uobličio u dvije kulturne i političke cjeline i da će tek u budućnosti doći do njihovog slivanja. Dok je isticao nacionalno jedinstvo Hrvata i Srba, istovremeno je uvijek naglašavao i ravnopravnost hrvatskog i srpskog imena. Sva njegova politička djelatnost bila je također usmjerena prema izgrađivanju hrvatske nacionalne i državne individualnosti. Dapače je i u ovo vrijeme naglašavao da su Hrvati državotvorni element u Hrvatskoj, da su oni nosioci hrvatske državnosti, koja, međutim, ni u kom slučaju ne može značiti negiranje ili makar neravnopravnost Srba u Hrvatskoj. U samoj politici 'novoga kursa' bilo je kao jedan od preduvjeta njenog ostvarenja sadržano pristajanje Srba u Hrvatskoj uz hrvatsku državnost. — U ovom razdoblju Supilo je htio iskoristiti priliku kako bi ojačao Hrvatsku i pripremio je za daljnji korak, za trenutak kada će postati aktivnim faktorom rušenja Habsburške monarhije i stvaranja Jugoslavije. Do tog trenutka želio je Hrvatsku pretvoriti u antemurale (predziđe) Istoka, u bedem na pravcu prodora njemačkog imperijalizma prema Istoku. Politikom 'novoga kursa' trebalo je postupno, sredstvima koja pruža građanska parlamentarna demokracija, već prema situaciji i snazi Hrvatske, stvoriti snažnu, ujedinjenu i samostalnu Hrvatsku«. Frano Supilo (1870—1917), 39—40. To isto kaže i u drugoj radnji: »Maksimalni program njegove politike 'novoga kursa' bio je upravo to — rješenje hrvatskog pitanja izdvajanjem Hrvatske iz Austro-Ugarske i njenim ujedinjenjem s ostalim jugoslavenskim narodima. Zato je ideja nacionalnog jedinstva sadržavala pojam zajednice interesa Hrvata i Srba, Hrvatske i Srbije, a služila je ujedno i kao propagandno sredstvo i opravdanje stvaranja Jugoslavije. Međutim, ni kada je u toku prvog svjetskog rata poveo izravnu borbu za stvaranje Jugoslavije nije se odrekao osnovnih principa svog pravaškog razdoblja: hrvatske nacionalne individualnosti, ujedinjenja hrvatskih zemalja i suvereniteta hrvatskog naroda opredijelivši se konačno za formulu dosljednog federalizma« (Pravaška ideja Frana Supila, 8).

⁶ Hodimir Sirotković, Politički lik Frana Supila, Encyclopaedia moderna, Zagreb 1970, br. 14, 15—25.

austrijskom razdoblju. To je bilo u skladu s vladajućim teorijama o narodnosti iz doba romantizma, po kojima je jezik bio osnovni element narodnog određenja. Važno je, međutim, naglasiti da je Supilo, koji je kao obilježje »plemenske individualnosti« navodio i »narodnu savjest«, dobro uočavao sve bitne komponente koje ovaj etnički jedinstven narod dijele u dvije nacije. »Mi smo dva imena, dvije povijesti, dvije kulture i dvije literature, ali jedan jezik, i po tome jedan narod. Zato velimo da smo dva plemena. Pojava svakako čudnovata, ali to nije dokaz, da smo na krivom putu. Bolje bi bilo da nije ovako, no što smo mi tome krivi? Nigdje na svijetu nema slična primjera, ali to nije ništa drugo nego dokaz da smo mi Srbi i Hrvati jedna iznimka, koja potvrđuje temeljna načela etnografskih nauka. A pošto hrvatska i srpska misao imadu svaka svoje posebne interese, to se neda izglati nikakvim prisilnim sredstvima, ni umjetno skovanim imenima. Moguće da će nekad doći do sloge između Srba i Hrvata. Balkanstvom razdor bi se samo uvećao utoliko, ukoliko bi ga svak na svoju ruku natezao, a većina krivo razumjela. Kako danas stvari stoje, mi Hrvati imamo jedine nade na bolju budućnost ako se privriježimo i okupimo oko Hrvatske. Ostalo moglo bi s vremenom doći.⁸ Odricati se pak svojih prava i svojega programa bio bi znak zdvojnosti i slaboće naše na veliku radost naših dušmana. Mi te zdvojnosti u hrvatskom narodu ne vidimo. Hrvati su pokazali toliko narodnog života, da su svi pokušaji raznarođenja ostali bezuspješni. Radi svih ovih i još mnogo drugih razloga mi držimo, da je koli balkanstvo, toli svaka druga protuhrvatska ideja u nas pogibeljna i štetna.«⁹

Dakle i za Supila je, kao i za sve pravaše, pokušaj rješavanja hrvatskog pitanja pod nekim drugim imenom protivno hrvatskom nacionalnom osjećaju. Njegov stav je jasan: stvarajmo Hrvatsku, a okanimo se svih drugih »velikih i širokih misli«, tj. balkanstva, jugoslavenstva, slavenstva, južnoslavenstva i sl. Ono što Supilo u pravaškoj praksi hoće da promijeni nije ideja sama, već način borbe: »... u načinu i formi umjereniji moramo biti [...] ali radikalni u načelima.«¹⁰ On pledira za svjesno otvaranje prema svim postojećim anti-austrijskim i antidualističkim snagama u Hrvatskoj i Monarhiji, pa i u inozemstvu. Njegov u taktici umjereni stav rezultira mogućnošću diskusije i s drugim političkim i nacionalnim grupacijama pa i zajedničkim radom, ali ne hrvatskom« i »hoćemo da ostanemo posve neovisni od svakih domaćih upliva

⁷ »Čiji je jezik«, Crvena Hrvatska, br. 37, 17. X 1891.

⁸ Ova rečenica, koja u to doba (1895) ima, po našem shvaćanju Supila više deklarativno i taktičko značenje nego što odražava njegovo političko uvjerenje, kao što to njegov cjelokupni rad pokazuje, bila je — kao idealističko načelo bratske južnoslavenske uzajamnosti — vrlo često prisutna u Supilovim polemikama s jugoslavenski orijentiranim hrvatskim političarima, a isto tako i u pismima i memorandumima za vrijeme rata, ali joj je Supilo u najvećem broju slučajeva davao prizvuk utopije ili daleke budućnosti, o kojoj on u vrijeme rata uopće ne želi razmišljati i prema kojoj zadržava rezerviran stav. Iza ove i ovakve izjave gotovo uvijek u predratnom periodu, a često i ratnom periodu, slijedi tekst o tome da treba realnosti gledati u oči, da je romantično unitarističko jugoslavenstvo velika zabluda idealista, pjesnika i demagoga koje, ako ne dođe spontano kroz neforsirani razvoj budućih generacija, može kao posljedicu imati razdor.

⁹ »Nova misao«, Crvena Hrvatska, 49, 21. XII 1895.

¹⁰ Pismo F. Supila J. Strossmayeru 1891 (Rade Petrović, Frano Supilo u Dubrovniku. Dubrovnik VI, 1963, br. 3—4, 22—32).

i kojegod stranke«. ¹¹ Tako je Supilo od početka svoje političke borbe bio otvoren za sve kombinacije koje bi mu se učinile pogodnima za pokretanje hrvatskog pitanja s mrtve točke. Isti stav je imao i prema jugoslavenskoj ideji. Nije je odbacivao, ali je isticao samo dvije mogućnosti da je prihvatiti: nakon već stvorene jedinstvene Hrvatske ili ako izgubi i posljednju nadu u mogućnost ostvarenja hrvatske državnosti. ¹² Taj drugi slučaj zbio se na početku rata 1914, kad su se Hrvati našli u izuzetno teškom položaju.

Treba istaknuti da za Supila kao realnog političara nije bilo najvažnije kako će se hrvatska državna ideja realizirati. ¹³ Prema M. Gross ¹⁴ prihvaćao je i trijalizam (u doba aneksije Bosne i Hercegovine), prihvaćao je i neku vrstu subdualizma odnosno hrvatsko-ugarskog dualizma osamostaljenog od Beča (u doba krize dualizma 1905), borio se i za federalizaciju Monarhije, ¹⁵ da bi u momentu raspadanja Monarhije i bezizlaznog položaja Hrvata u raznim kombinacijama velikih sila prihvatio i jugoslavenstvo, ali i to samo u federalističkom obliku. ¹⁶ Prema dosadašnjim našim znanjima njegove veze s Beogradom

¹¹ Isto.

¹² »Nova misao«, Crvena Hrvatska, 49, 21. XII 1895.

¹³ Supilov je maksimalni program i krajnji cilj političke borbe prije rata izražen ovim riječima: »Naši politički ideali leže u ujedinjenju svih ovih zemalja u kojima žive Hrvati i Slovenci. Ujedinjenje ovih dvaju plemena u jednu veliku državu, to je ona uzvišena meta za kojom mi osobitom ljubavlju i neumornim radom težimo. Mi dobro znamo da je još daleko ostvarenje tih naših težnja i da će možda još proći dobar komad idućega vijeka dok se podigne stara hrvatska država; ali mi ipak već danas primjećujemo, s osobitim oduševljenjem, da smo u lijepoj slozi i bratskom sporazumu stupili na najljepši i najbolji put da najbližim svojim potomcima utremo put k ostvarenju ovih uzvišenih ideala. — Braća Slovenci davno nam već pružiše svoju ruku za zajednički rad u pomenutom pravcu, a povoljni obrat, koji se pokazuje prema Hrvatsvu u Bosni i Hercegovini, kao i onaj bujni napredak hrvatske misli u posestrimi Dalmaciji, sve ovo jedno s drugim, pruža nam najljepše jamstvo da ćemo skoro dospjeti do one točke koja nam se još nedavno prikazivala u nedogledivoj daljini.« Međutim, Supilo kaže »u ovom času još smo daleko od mete; ali smo joj se ipak dosta blizu primakli [...]« (»Naši politički ideali«, Novi list, br. 3, 4. I 1900.) U politici novoga kursa Supilo je svoj maksimalni program (stvaranje Hrvatske od Triglava do Drine) suzio na minimum: ujedinjenje Trojedne kraljevine sjedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, dok je pitanje prisajedinjenja Bosne, Hercegovine, Istre, Međumurja, Rijeke i eventualno Slovenije ostavljao za drugi prigodni moment.

¹⁴ Gross, Supilo na Rijeci, 85.

¹⁵ Supilo drži da pojedinačna borba svih naroda Monarhije k tome spontano vodi, zato kaže: »Potpuni federalizam, narodna sloboda, ravnopravnost i državna neovisnost svih nas. Naša Monarhija neka ne bude ni dvaju ni triju, nego onih naroda iz kojih je sastavljena. Mi Hrvati borimo se za to kad radimo za svoju samostalnost i za svoje državno pravo i narodno načelo, koje nas uči da će Austrija samo onda cvasti i napredovati kad postane monarhijom narodnih autonomnih država. Za to indirektno doprinose i braća Česi i Slovaci i svi drugi pritisnuti narodi, dok se rvaju za svoju neodvisnost.« (»Ispravak«, Crvena Hrvatska, br. 26, 29. V 1895.)

¹⁶ Supilo je, prema podacima koje iznosi D. Šepić, već u veljači 1915. u Beogradu u razgovoru s prof. Lazom Markovićem i posebno s ruskim poslanikom u Srbiji Grigorijom Trubeckim govorio o tome da bi buduća država Južnih Slavena trebala biti uređena kao federacija (Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina te Crna Gora, — Makedoniju kao posebnu federalnu jedinicu nije tretirao). Marković je to odbio s napomenom da će o unutrašnjem uređenju biti govora tek kad dođe do oslobođenja i ujedinjenja. Na to je Supilo odgovorio da Hrvati moraju znati prije u kakvu zajednicu ulaze. Trubeckom također govori o »centralističkom federalizmu« precizirajući da bi Hrvatska imala sa Srbijom zajedničke samo vanjske po-

do rata¹⁷ nisu bile ništa jače od veza sa stanovitim krugovima Budimpešte, Italije, pa i Beča. Zato se teško možemo složiti s tvrdnjom, da je Supila borba »za oživotvorenje svog sna o jugoslavenskoj državnoj zajednici« i fizički uništila.¹⁸ Njegova tragedija leži u nemoći da osigura Hrvatskoj odgovarajuće mjesto u budućoj zajednici Južnih Slavena.

Premda je teško sa sigurnošću utvrditi pod kojim se idejnim utjecajima Supilo razvijao, Šepić spominje Antu Starčevića, Mazzinija, Cavoura, uopće Risorgimento i djelomično Mihovila Pavlinovića, ne misleći dakako da je time iscrpio sve izvore Supilova knjiškog političkog saznanja.¹⁹ Stančić isključuje Pavlinovića kao bitni faktor Supilova formiranja i stavlja u prvi plan pravaše sjeverne Hrvatske, ne izdvajajući pri tom ni jednog pravaškog ideologa po imenu.²⁰ K. Milutinović također isključuje utjecaj Pavlinovića na Supila, ali smatra da bi se pri ocjenjivanju Supilova političkog formiranja trebalo uzeti u obzir, pored Ante Starčevića i Pere Čingrije kao praktičnog političara, o čemu govori M. Gross,²¹ u prvom redu dubrovačke i dalmatinske, te talijanske preporoditeljje XIX stoljeća.²²

Bez sumnje, Supilo se odgajao na Anti Starčeviću i njegovo razočaranje s osobom potonjega nije bitno utjecalo na pravaške ideje koje je od njega primio.²³ Zanimljivo je, međutim, spomenuti da kod Supila nalazimo ne samo isto razmišljanje nego čak doslovno isti način izražavanja i iste zaključke kao kod Eugena Kvaternika; upotrebu potpuno istih primjera iz povijesti s istom aplikacijom na suvremena zbivanja. Supilova politika traženja saveznika među narodima kojima su austrijski interesi suprotni i štetni odgovara gotovo u potpunosti Kvaternikovoj tzv. evropskoj politici. Njegov rad na okupljanju svih opozicionih snaga unutar Hrvatske sa ciljem da Hrvatsku pripremi u pogodnom trenutku za radikalnu promjenu određenog sistema u Monarhiji ili njeno potpuno rušenje ima sličnosti s Kvaternikovim stavom prema narodnjacima i unionistima na saboru 1861. Metod direktnih kontakata s evropskim diplomatima, iznošenje hrvatskog pitanja pred evropsku javnost, aktivnost, iščekivanje velikog rata, odnosno presudnih zbivanja — sve to podsjeća na Kvaternika. Dakako, vrijeme u kojem su živjeli bilo je različito, pa se i oni razlikuju.

Čvrsta točka s koje se polazilo na jubilarnim simpozijima u Dubrovniku, Rijeci i Zagrebu, bila je, da je Supilo stupio u politiku kao pravaš, dakle s izrazito hrvatskih nacionalnih i državnih pozicija. Detaljniji prikaz Supilova dubrovačkog razdoblja, koji je za točnije poznavanje njegova cjelokupnog političkog djelovanja od osobite važnosti, nije do ove godine postojao. Zbog toga

slove, vojsku, financije i saobraćaj. Dopušta mogućnost da to bude prolaznog karaktera, dok ne dođe do potpune fuzije, ali ne dopušta da se fuzija provede nasilno i uporno inzistira na tome da se svi elementi hrvatske individualnosti uzmu u obzir i da se prema tome postupa. (Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 61—62.)

¹⁷ M. Gross, *Vladavina hrvatska-srpske koalicije 1906—1907*, Beograd 1960, 18—19; Milutinović, *Politički profil Frana Supila*, 120.

¹⁸ Gross, *Supilo na Rijeci*, 88.

¹⁹ Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 8—9. Isti, *Supilo i Talijani*, 76.

²⁰ Stančić, *Supilo kao pravaš*, 57.

²¹ M. Gross, *O političkom liku Frana Supila*, 21.

²² Milutinović, *Politički profil Frana Supila*, 117.

²³ Gross, *O političkom liku Frana Supila*, 21.

su četiri priloga za to razdoblje, iz pera B. Stullija,²⁴ D. Šepića,²⁵ S. Obada²⁶ i N. Stančića,²⁷ vrijedan doprinos nauci.

Za taj prvi period Supilova života spomenute radnje se u ocjeni Supilova političkog djelovanja ne razlikuju. Supilo se javlja u momentu kada je hrvatsko-srpski sukob u Dubrovniku, kao i u cijeloj Dalmaciji, na vrhuncu i to sa zadatkom da brani hrvatstvo Dubrovnika, učvršćujući ondje hrvatsku nacionalnu svijest. Ovo navodi S. Obada na zaključak, da je u doba pojave Supila hrvatsku svijest Dubrovnika tek trebalo razvijati,²⁸ dok N. Stančić upravo s pojavom Supila vidi proces konstituiranja hrvatske nacionalne svijesti u Dalmaciji već završenim.²⁹ Stulli se pretežno zadržao na prikazu ekonomskih i društvenih prilika u Dubrovniku u doba Supilova rođenja i školovanja s ciljem da prikaže atmosferu u kojoj je Supilo odrastao. Obad je prvenstveno prikazao nacionalnu problematiku Dubrovnika prije pojave Supila. Stančić tretira pitanje razlika između Supilovih pravaških koncepcija i tadašnjeg pravaštva sjeverne Hrvatske, koje je također bilo u previranju. Za objašnjenje tog problema vrlo je instruktivan Supilov članak »Naše stanoviše napram našim opozicijama«³⁰ i njegovo pismo Strossmayeru 1891.³¹ U spomenutom članku Supilo sam navodi da se razliku od dotadašnjih pravaša u stavu prema Srbima i prema političkim protivnicima,³² a u pismu navodi da se ta razlika svodi na način ophođenja s protivnicima. Većina autora ističu pored ovoga još i to da Supilo temelji svoje misli ne samo na državnom, nego i na prirodnom pravu jednog naroda na samostalan život. Izvorno pravaštvo, onako kako ga je formulirao Kvaternik, nije dijelilo ve pojmove kad je bila riječ o Hrvatima, pa ne bismo mogli prihvatiti tvrdnju da je to novost koju Supilo uvodi. Sam Supilo nije to doživljavao kao neku novost. Kvaternik je legalitet i državno pravo smatrao oružem u rukama hegemonističkih nacija i tretirao ih kao pravo sile, dok je pravednost vidio u prirodnom pravu kao zakonu božjem. Međutim, budući da se državno pravo općenito upotrebljavalo kao sredstvo parlamentarne borbe, to su ga dakako upotrebljavali i Kvaternik i ostali pravaši, tim prije što su držali da se u hrvatskom slučaju prirodno pravo jednog naroda na samostalan državni život poklapa s hrvatskim državnim pravom.

Supilov stav prema Srbima svakako je glavna razlika između njega i dotadašnjeg pravaštva. Osim u beznačajno rijetkim situacijama, uvjetovanim dnevnom političkom borbom, Supilo ne negira postojanje Srba u Hrvatskoj, odnosno ne poistovjećuje ih s Hrvatima. U tome se slažu svi pisci, osim Šepića,

²⁴ Bernard Stulli, Iz mladih dana Frana Supila, Dubrovnik XIII, 1970, br. 4, 25—47.

²⁵ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila.

²⁶ Stijepo Obad, Politički rad Frana Supila u Dubrovniku, Dubrovnik XIII, 1970, br. 4, 48—55.

²⁷ Stančić, Supilo kao pravaš.

²⁸ Obad, Politički rad Frana Supila u Dubrovniku, 54.

²⁹ Stančić, Supilo kao pravaš, 58.

³⁰ Crvena Hrvatska, 43/29. 10. 1892.

³¹ Petrović, n. dj.

³² Tolerantan stav prema ostalim strankama u Trojednici rezultirao je iz Supilove teze o okupljanju svih Beču opozicionih elemenata, što Starčeviću pravaštvo iz sredine druge polovice XIX st. nije bilo moguće.

koji tvrdi da Supilo u svom dubrovačkom periodu ne priznaje Srbe s ovu stranu Drine i da u tome stoji pod utjecajem Pavlinovića.³³ Međutim, Supilo i tada kada se borio protiv Srba nije to činio s pozicije nacionalne isključivosti nego iz političkih razloga. Ogorčen je njihovom antihrvatskom politikom koja služi tuđim interesima. Ovdje nije mjesto da raspravljamo o Pavlinovićevim stavovima prema Srbima. Šepić daje naslutiti, iako to ne kaže izričito, da se Supilova »promjena« s obzirom na Srbe dogodila nakon antisrpskih demonstracija 1902. u Zagrebu.³⁴ Stančić pak smatra da je Supilo 1903, tj. u politici novog kursa, odustao od tretiranja Hrvata i Srba kao nacionalnih posebnosti i »prihvatio stajalište naprednjaka o nacionalnom jedinstvu Hrvata i Srba,«³⁵ ali da je i tada sva njegova politička djelatnost bila također usmjerena prema izgrađivanju hrvatske nacionalne i državne individualnosti«. Doista po osnovnim teoretskim postavkama problema srodnosti, odnosno nacionalne podvojenosti Hrvata i Srba Supilo se bitno ne razlikuje ni poslije 1903. od razdoblja prije novoga kursa. Za njega je to uvijek bio jedan narod s dva imena, dvije vjere, dvije tradicije, dvije kulture, dvije, pa čak i više državnih ideja. Supilo je, kad je bila riječ o Srbima u Hrvatskoj, ovo posljednje želio izmijeniti u korist hrvatske države ideje. Novost koja se politikom novog kursa pojavljuje jest samo u intenzifikaciji nastojanja da se Srbi u Hrvatskoj uvjere kako njihovi interesi ne mogu i ne smiju biti drukčiji od interesa njihovih kompatriota i sunarodnjaka Hrvata, te da je zbog obostrane koristi potrebna sloga i zajednički rad.³⁶

Novi kurs, a to do sada ni u jednoj raspravi nije uočeno, ne stvara sa Srbima u političkom pogledu »bratstvo«, nego »savez«, »koaliciju«. Hrvatsko-srpska koalicija je jedinstven primjer u povijesti hrvatsko-srpskih odnosa u Hrvatskoj kada Hrvati i Srbi ulaze zajednički u politički rad sa ciljem zaštite interesa njihove domovine Hrvatske teoretski kao jedan narod, a praktički kao saveznici. To je sa stajalištem klasične jugoslavenske ideje inkompatibilno. Dakle: zovite se kako hoćete, vjerujte u što hoćete, mi ćemo vam priznati sva vaša prava, ali radite u interesu Hrvatske, zajedno s nama — poruka je novoga kursa Srbima. Zbog toga je Supilo bio u pravu kada je 1911. rekao da politika novoga kursa i nije bila ništa drugo nego prema zahtjevima vremena nešto promijenjeni stari pravaški program.³⁷

³³ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 11.

³⁴ Isto, 27—28; isti, Frano Supilo, 215.

³⁵ Stančić, Frano Supilo, 39 i 40.

³⁶ Supilov naraštaj je »pod pojmom 'narodno jedinstvo' Hrvata i Srba uglavnom razumijevao njihovu slogu i suradnju, a ne nacionalno izjednačenje kao veliki dio Nacionalističke omladine. Supilo je doduše pisao da su Hrvati i Srbi jedan narod (kojem bi trebali da se pridruže i Slovenci uz napuštanje svog posebnog književnog jezika), no iz cijele njegove političke djelatnosti jasno proizlazi težnja za jačanjem hrvatske nacionalne individualnosti«. (Gross, Frano Supilo do početka prvog svjetskog rata, 15.)

³⁷ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 52. To isto ističe i M. Gross, kad kaže: »Da bismo shvatili Supilov politički lik, moramo, prije svega, razmotriti da li je on novom politikom na prijelomu stoljeća, što je zvao *novi kurs*, prekinuo sa svojom pravaškom prošlošću, kao što se često misli, ili je osnovne sastojine svog pravaškog iskustva ugradio u tu novu politiku. Uvjerena sam da Supilo nije nikad prekinuo sa bitnim osobinama pravaštva. On je, naprotiv, želio da modernizira pravaštvo i da ga osposobi za nove zadatke koje je nametalo njegovo vrijeme. Upravo zbog toga on je odbacivao određene komponente koje nisu bile imanentne pravaštvu.

Srbi na to nisu htjeli pristati, pa ih zato ni nema na Rijeci pri donošenju Riječke rezolucije, premda su bili pozvani. Tek kada je Riječka rezolucija, odnosno sakupljanje hrvatskih opozicionih snaga oko nje, pokazala da se tadašnja politika ruši i da je s druge strane kriza dualizma dovela u pitanje sistem i da prijeti opasnost da Srbi, ostajući izvan akcija u vezi s politikom Riječke rezolucije, mogu izgubiti utjecaj na dalja zbivanja u Hrvatskoj, oni pristaju da prihvate borbu za hrvatsko državno pravo i donose Zadarsku rezoluciju.

*

Ovdje se već nalazimo u Supilovu riječkom periodu, u kojem njegovo vođenje političke borbe iz dubrovačkog doba pokazuje čitavo bogatstvo svojih mogućnosti. Riječko razdoblje, kada je Supilo znao biti i na, i pri, i protiv vlasti svakako je najkompliciranije. Ono je puno pokušaja, mijenjanja taktike, podešavanja, kompromisa ali i doba oštrog Supilova radikalizma, doba uspona i padova, pobjeda i poraza, progona i montiranih afera. U njemu dolazi do izražaja velika Supilova politička sposobnost, ali i sva nemogućnost da se izvojuje neki trajniji uspjeh. Ovaj se period odvija u znaku pokušaja provođenja politike novog kursa. Zato je točno određivanje onoga što Supilo pod tom politikom podrazumijeva bitno važno za shvaćanje Supila, kako u tom periodu tako i u cjelini. Radovi koje pred sobom imamo ne slažu se potpuno u tumačenju te politike.

D. Šepić je na točnom putu kada u svojoj studiji »Političke koncepcije Frana Supila« kaže, da je Supilo i nakon 1903. pravaš po svojim idejama.³⁸ Od ove teze međutim odustaje u svojoj drugoj radnji priklanjajući se mišljenju da je Supilova težnja o ujedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji (pod imenom Hrvatske, trebalo bi dodati), samo etapa u njegovim planovima o općem južnoslavenskom ujedinjenju izvan Monarhije.³⁹

Kako u dosadašnjoj historiografiji pitanje diferencije, prvenstveno sa praktično-političkog stajališta, između pravaške politike novoga kursa i naprednjačke politike narodne obrane nije utvrđeno,⁴⁰ nego se — isticanjem sličnosti, a ne uviđanjem bitnih razlika — ove dvije politike dobrim dijelom poistovjećuju, to je i Šepić, polazeći od krive pretpostavke da politiku novog kursa provodi Napredna omladina, morao doći do zaključka kako Supilo nije tu politiku odmah prihvatio, već je i dalje ostao na pravaškim pozicijama. I dok

Radilo se, prije svega, o političkim koncepcijama i taktikama, koje su nastale od šezdesetih do osamdesetih godina u tadašnjoj društvenoj strukturi i političkoj sredini, i koje su se u toku devedesetih godina, kada je počela kriza dvojnog uređenja Monarhije, a hrvatsko se društvo razvijalo na novom stupnju, pokazale kao zastarjele. Uz to on je odbacivao neke nove stavove i taktike koje su nastale u toku devedesetih godina, a predstavljale su bitne deformacije originalne pravaške ideje.« I M. Gross navodi Supilove riječi da je novi kurs zapravo bio »revidirani stari pravaški program, revidiran prema modernim potrebama i vidicima narodnim«. Oba citata iz radnje »O političkom liku Frana Supila«, 18, 21. — Ono što M. Gross, pa i Šepić, nisu istakli jest to da je Supilo u politici novoga kursa bio pravaš upravo po cilju svoje borbe, a taj je stvaranje velike Hrvatske, ne kao faze prema stvaranju Jugoslavije nego kao svrha sama za sebe.

³⁸ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 31.

³⁹ Isti, Frano Supilo, 215—217.

⁴⁰ Rene Lovrenčić, Geneza politike novog kursa u Hrvatskoj, Zagreb 1972.

su mu ideje naprednjaka bile bliske, dotle on ipak »polaze najviše nade u hrvatsku politiku u Dalmaciji.«⁴¹ Šepić, naime, u toj studiji ne uočava da ta »hrvatska politika u Dalmaciji« i jest zapravo politika novoga kursa.

Uistinu je politika novoga kursa po svojim ciljevima i metodi borbe, po tretiranju hrvatskog problema pravaška. Sam Supilo je za nju rekao da je »ni više ni manje nego revidiran stari pravaški program, revidiran prema modernim potrebama i vidicima narodnim.«⁴² Novi kurs je značio aktiviranje hrvatske politike, umrtvljene pravaškom dogmom nakon 1871. o čekanju povoljnog trenutka i ostrim distanciranjem od svakog drugog mišljenja. On je težio da Hrvatsku napravi faktorom u Monarhiji o kojem vladajući krugovi moraju voditi računa i to na način kako im to Hrvatska nameće.⁴³ Supilo je to mislio postići tako da hrvatsku politiku usmjeri uvijek u suprotnom pravcu od bečkih političkih tendencija. Nadao se da će u tom slučaju otežati, pa možda i onemogućiti provođenje političkih i gospodarskih planova vladajućih krugova Monarhije, jer su oni gotovo uvijek išli na štetu Hrvatske i time ih primorati da prihvate takva rješenja koja bi više ili manje zadovoljavala hrvatske interese i bila usmjerena na rješavanje hrvatskih državno-pravnih zahtjeva. Da to postigne bilo mu je potrebno stvoriti politički jaku Hrvatsku, koja će prema Beču bar donekle jedinstveno nastupati. To pokušava postići okupljanjem svih Beču opozicionih snaga u Hrvatskoj bez razlike na nacionalnu pripadnost i pomaganjem antibečkih i antinjemačkih tendencija unutar i izvan Monarhije. Cilj je teritorijalno sjedinjenje svih hrvatskih krajeva (u prvoj fazi bar Dalmacije s banskom Hrvatskom), uključujući po mogućnosti (kad za to bude pogodan trenutak) Istru, Međumurje, Rijeku, te Bosnu i Hercegovinu, pa i Sloveniju u jedinstvenu Hrvatsku i postizanje njezine samostalnosti. Takva zamisao pretpostavljala je upornu i nepopustljivu borbu pro-

⁴¹ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 31.

⁴² Citirano prema Šepiću, Političke koncepcije Frana Supila, 52 i M. Gross, O političkom liku Frana Supila, 21.

⁴³ To ističe i M. Gross: »Politici besplodnog radikalizma, krajnjem popušanju vrhovima Monarhije i oportunistima, koji je nastojao da postigne bar neki minimum što bi ga dopustili njemački i mađarski interesi. Supilo je suprotstavio 'duh nezavisne narodne politike novoga kursa'. On je pokušao reagirati na položaj jednog malog naroda koji je bio objekt interesa mađarskih i austro-njemačkih vladajućih klasa, u težnji da ga pretvori u subjekt, u tvorca svoje vlastite sudbine. Nije se samo zadržavao na želji da se 'čuje glas Hrvatske' u Monarhiji i van nje. On je nastojao da Hrvatska sama izaziva i stvara pogodne političke situacije a ne da se zadovoljava eventualnim korištenjem prilika stvorenih od drugih. Hrvatska mora uvijek biti politički faktor, ravnopravan sa svim partnerima. Ona mora davati inicijative! Bio je uvjeren da je puko čekanje na nekakvu pogodnu konstelaciju velikih sila i političko životarenje samo postepeno i sigurno umiranje. Želio je dakle stvaralačku politiku, duboko svjestan velikog rizika što ga ona nosi sa sobom. I baš u tom shvaćanju valja tražiti osnovne uzroke Supilove moralne pobjede ali praktičnog sloma. Baš ta njegova žarka želja da Hrvatska konačno već jednom postane pravi i ravnopravni politički faktor, učinila ga je najopasnijim hrvatskim političarem za vrhove Monarhije, pa zato i glavnim junakom Friedjungova procesa. Baš ta težnja i rizik, koji ju je pratio, objašnjava početni uspjeh a konačni neuspjeh njegove 'duševne političke revolucije' u redovima hrvatskih političara koji nisu bili spremni da se prilagode političkoj koncepciji što je probijala skromne okvire jednog malog naroda, a po Supilovu shvaćanju, bila je moguća ako se stvore uvjeti za normalni razvoj 'nezavisne narodne eneržije'«. (O političkom liku Frana Supila, 20).

tiv dualizma, kao tvorevine Berlina i njemstva, tog glavnog neprijatelja Hrvata i Slavena uopće. Zato je novi kurs politika velikih poteza (na svjetskom nivou), unutrašnje snage kroz slogu, traženje saveznika, radikalnih promjena (rušenje dualističkog sustava Monarhije, koje onemogućava sjedinjenje hrvatskih zemalja), širokog polja rada (od gospodarskog i socijalnog do kulturnog), kombinacija svih metoda političke borbe (od beskompromisnosti do oportunitizma, od parlamentarizma do ilegalnosti).

Kada Supilo 1910. spoznaje da nikakve bitne promjene koje bi za Hrvatsku bile važne »apsolutno neće nastati iz politike u Hrvatskoj«,⁴⁴ on tim riječima izriče i negativan sud o politici novoga kursa. To međutim ne znači da je on ovu politiku tada napustio. On je i dalje drži, ali kao svoju vlastitu metodu borbe, pokušavajući je bezuspješno sugerirati Nacionalističkoj omladini.

To je po našem mišljenju Supilova politika novoga kursa, a ne »realno« politiziranje unutar datih okvira, primjena tzv. sitnog rada u narodu, »kulturni principi«, diplomatsko taktiziranje, priznavanje nagodbe i sl. i jugoslavenska nacionalna orijentacija.^{44a} Politika »sitnog«, postepenog, kulturno-prosvjetnog rada s hrvatskom nacionalnom a jugoslavenskom kulturnom podlogom bez diranja u državopravna pitanja ideje su Napredne omladine, a ne novoga kursa. Dakako, dodirnih točaka ima i to mnogo. Supilo ne odbacuje ni »sitni rad«, kao što se ne suprotstavlja ničemu što nije štetno po hrvatstvo, ali mu ne daje nikakvu posebnu važnost. Štoviše, on u svom govoru studentskoj omladini 1913. u Beču dokazuje da se na taj način neće nikada doći ni do čega. »Uzalud naprezanja maljušnih utjeha takozvanog sitnog rada i mizernih poboljšica sa sredstvima nagodbene tangente, koje su plod kratkovidnost ili žalosnog ispiranja savjesti. To će se Hrvatskoj rado dopustiti, uz uvjet velikog i životnog.«⁴⁵

Ako se Supilo i nije suprotstavljao svima i svemu s kojima se i s čim se nije slagao, kao što su to npr. radili Starčević, Kvaternik i svi stari pravaši, činio je to svjesno, objašnjavajući to svojim dubrovačkim porijeklom, koje mu kao političku mudrost nalaže da ne stvara na sve strane suviše protivnike. Ta karakteristika njegova karaktera i životnog principa ugrađena je kao bitni element u njegovu političku taktiku. Ovo treba uvijek imati na umu čitajući Supilove tekstove.

⁴⁴ F. Supilo, Politika u Hrvatskoj, Zagreb 1953, 306.

^{44a} M. Gross kaže o politici novoga kursa: »Novi kurs je bio politika provođenja u život nacionalnih ciljeva postepenim putem, a kretao se od rušenja dualističkog režima i dualizma uopće, preko sjedinjenja banovinske Hrvatske i Dalmacije u raznim etapama, do ulaska Hrvatske u državnu zajednicu Južnih Slavena« (Supilo i koalicija, 7—9). Supilovu upornu borbu da očuva hrvatsko-srpsku slogu M. Gross objašnjava kao njegovu težnju »da se slogom Hrvata i Srba Hrvatska pretvori u odlučnu političku snagu u procesu stvaranja jugoslavenske državne zajednice« (Supilo na Rijeci, 86).

⁴⁵ I dalje »[...] kako joj za narodno-državni život treba financijalna samostalnost, a kako je ta na temelju postojeće Nagodbe nemoguća, isključena, apsurdum, kvadratura kruga. Za postići financijalnu samostalnost treba se dakle u prvom redu boriti za promjenu današnje državopravne nagodbe« (Supilova konferencija pred hrvatskom, srpskom i slovenačkom omladinom, Riječki novi list, br. 294, 9. XII 1913, cit. iz knjige Frano Supilo, Politički spisi, 451).

M. Gross smatra da je novi kurs »trebao pripremiti Hrvatsku za ulazak u državnu zajednicu Južnih Slavena«⁴⁶. Što je po našem mišljenju novi kurs bio, već smo rekli. Ovdje bismo još jednom istakli da zahtjev za slogom Hrvata i Srba u politici novog kursa po našem mišljenju nije imao za cilj stvaranje jugoslavenske države, premda je objektivno k tome vodila, nego je samo odraz težnje, za političkim jačanjem Hrvata, što se ne može postići bez hrvatsko-srpske sloge, kako je to povijesno iskustvo pokazalo. U tom kontekstu bila je čak poželjna sloga i s Talijanima i s Mađarima, što ne znači da se s njima željelo stvoriti zajedničku državu. Novokursaši stoga istovremeno i sa istim ciljem traže sporazum s Talijanima u Dalmaciji i savez s njima izvan Monarhije, o čemu raspravlja D. Šepić u radu »Supilo i Talijani«.⁴⁷

Supilu su u njegovu radu za Hrvatsku Srbija i Bugarska kao već postojeće samostalne države uvijek bile primjer. Želio je da Hrvatsku dovede na taj nivo, te da ona bude ravnopravan faktor ovim dvijema državama na Balkanu u obrani od njemačkog imperijalizma i ekspanzionizma prema Istoku. Međutim, ni u njegovom privatnim ni u javnim tekstovima, a niti u njegovu djelovanju nemamo čvrstih dokaza za tvrdnju da je on već od dubrovačkog perioda ili od početka XX st. odnosno od 1903. težio k tome da od ta tri faktora stvori jednu zajedničku državu. Koliko je do sada poznato, jedino dva podatka idu u prilog takvoj tvrdnji: to je sjećanje Gine Ferrero⁴⁸ i bojazan dalmatinskog namjesnika izražena u jednom izvještaju iz konca 1903, u kojem se zapravo govori o Trumbiću, a ne o Supilu.

Da li je Supilo od samog početka svog političkog rada, ili od 1903. ili od početka rata 1914. uzeo kao svoj politički cilj borbu za stvaranje Jugoslavije, ostat će stvar vjerovanja i interpretacije njegovih akcija i tekstova. Neosporno je međutim da se on do rata nikada nije priključio ni jednoj jugoslavnski orijentiranoj političkoj grupaciji u Hrvatskoj i da je Josip Smodlaka, negdašnji novokursaš, u svojoj »Slobodi« napadao nosioce novoga kursa upravo zbog hrvatske a ne jugoslavenske orijentacije, koju je on zastupao,⁴⁹ te da

⁴⁶ Gross, O političkom liku Frana Supila, 23: »Na prijelomu stoljeća Supilo je bio uvjeren da se hrvatsko pitanje može riješiti samo van okvira i na razvalinama Habsburške monarhije u bitki za maksimalnu državnost Hrvatske za koju valja pridobiti i Srbe u Habsburškoj monarhiji. Tada bi Hrvatska mogla ući u novu državnu zajednicu Južnih Slavena kao ravnopravni faktor sa Srbijom«.

⁴⁷ Premda je znao da je iredentizam vrlo opasan za Hrvate, ipak je cijelog života tražio načina da dođe do hrvatsko-talijanskog sporazuma. Isticao je »kako Talijani treba da uvide da na Jadranu žive samo talijanski i hrvatski narod, da je između njih prijeporno pitanje etničkih granica, ali da zbog toga Talijani i Hrvati ne treba da iz vida gube činjenicu da su na tom moru svi ostali osim njih stranci i da svojom dosadašnjom politikom samo krče put njemačkom narodu koji ima u programu da zagospodari na teritoriju od Sjevernog i Baltičkog do Jadranskog mora, te da stoga Talijani i Hrvati moraju nastojati da se toj zajedničkoj opasnosti zajednički odhrvaju«. Šepić, Supilo i Talijani, 78.

⁴⁸ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 28.

⁴⁹ U članku »Kako ćemo s Mađarima« (potpis j.) govori se o tome da Mađari zovu Hrvate samo zato što su u sukobu s Bečom, ali da u tome nema ništa dobra za Hrvate. Hrvati su slabi i rascjepani, te se njihov glas ne može čuti preko Drave. To se može postići jedino pridobivanjem bar moralne podrške kod susjednih Slavena i jedinstvom s unutrašnjim Srbima, odnosno pretvaranjem mađarsko-hrvatskog pitanja u mađarsko-jugoslavensko, jer bi Mađari (Kossuth) drukčije gledali na 14 milijuna Jugoslavena nego na malobrojne Hrvate. To je sada moguće, jer je

Supilo nije ni u vrijeme uspona politike novoga kursa imao neke jače veze s Beogradom i Srbijom, svakako mnogo manje negoli na pr. s Mađarskom i Italijom. To pada osobito u oči kad se uzme u obzir koliko je neiscrpane energije, upornosti i spremnosti pokazivao u pronalaženju načina da dođe u kontakt s mjerodavnim ljudima i grupama, od kojih se nadao da bi se zajedničkim silama moglo raditi na stvari za koju se zauzimao. Politika novoga kursa prvenstveno je metoda borbe za stvarni, od pravaša postavljeni cilj, te ni ona nije pošteđena — što je u svakom nacionalnom pokretu neizbežno — stanovitih elementa velikohrvatstva, prvenstveno u državnom pravnom, ali tim i u nacionalnom pogledu.

Svi se radovi koji određuju Supilovo doratno razdoblje slažu u tome da je on govorio o Hrvatskoj (Zagreb) kao o atrakcionoj točki za okupljanje svih Južnih Slavena u Monarhiji. Međutim, jedino D. Šepić upozorava, da je Supilo kao podlogu za ujedinjenje Južnih Slavena u Habsburškoj monarhiji oko Zagreba uzimao, osim narodnog načela, i hrvatsko državno pravo⁵⁰. Šteta što Šepić nije iz toga izveo i stanovite zaključke, odnosno dao određena objašnjenja za taj očito velikohrvatski elemenat kod Supila. Odgovor na to pitanje u svim je radovima izbjegnut; teza o »etapnom« ujedinjenju, o »fazama« na putu prema konačnom oslobođenju i ujedinjenju u Jugoslaviji, sama po sebi ne može objasniti ili opravdati Supilovo, makar i u najblažoj formi i vrlo rijetko izraženo, ipak u datom momentu jasno vidljivo, velikohrvatstvo.⁵¹

U sjevernoj Hrvatskoj je politika novoga kursa dovela na vlast Hrvatsko-srpsku koaliciju i srušila Khuenov sistem. Supilova uloga u tim zbivanjima bila je presudna. Činilo se da to nije mala pobjeda; svakako je bila jedina koju je politika novoga kursa izvojevala. Supilovu ulogu u Koaliciji i njegove planove, teškoće u njenom vođenju, sukobe s njom, odnosno s jačim pojedincima u njoj i konačno razlaz Supila s Koalicijom posebno je obradila M. Gross

Osmanlijsko carstvo potisnuto na istok. Treba nestati i hrvatske i srpske i bugarske međunarodne politike i na njezino mjesto stupiti narodna politika jugoslavenska u odnosu i prema Mađarima i prema svim ostalim susjednim neslavenskim narodima. U tom duhu treba odgajati i prosvjeđivati široke slojeve narodnih masa, što je zadatak jugoslavenske demokratske stranke — ističe se u članku. (Sloboda, Split, br. 2, 23. VIII 1905). U članku »Hrvatski novi kurs i slovenstvo« također potpisanom s J) kaže se da je snaga hrvatskog i srpskog naroda »na slobodnom istoku«, te da politika k istoku »približava nas k ostvarenju vrhovnog narodnog ideala, i zato je ta politika zdrava i spasonosna«. Sloboda, br. 14 15. XI 1905. Ako je ovako mogao pisati Smoldaka i njegova »Sloboda« prije i poslije Riječke rezolucija, a posebno se poslije Riječke rezolucije oštro okomljuje na »usku« hrvatsku misao novokursaša, premda ni on ne negira zašto tako ne bi mogao pisati i Supilo, da je bio istog mišljenja?

⁵⁰ Šepić, Frano Supilo, 214.

⁵¹ Na anketu slovenskog časopisa Veda (III, 1913) u vezi s hrvatsko-slovenskim odnosima Supilo odgovara »da je slovenski jezik (dijalekt) kao narodno-književni jezik potpuno suvišan, te da bi svi Slovenci imali kao narodno-književni jezik poprimiti ijekavsko-štokavsko narječje južne Hercegovine i Dubrovnika, izlučiv ono nešto pojedinih tuđih riječi«. Smatra da to inzistiranje na slovenskom jeziku cijepa »narodno jedinstvo Hrvata, Srba i Slovenaca«. (Cit. prema knjizi Frano Supilo, Politički spisi, 433.) Supilo nije uvijek prema Slovencima ovako postupao, ali je ipak karakteristično da je, kad je bila riječ o njima, znao stajati na pozicijama jedinstva, što je oznaka za hegemonizam, dok je za Hrvate uvijek tražio priznanje svih nacionalnih obilježja, a kad se bori da ih ujedini kroz stvaranje Jugoslavije misli samo na federalističko jedinstvo.

u radnji »Supilo i Koalicija«, zatim »Supilo na Rijeci«, ali se na taj važan period Supilove borbe osvrću i svi ostali pisci koji su pisali o Supilovu riječkom razdoblju ili o Supilu u cjelini. Svi se slažu da je osnovni neuspjeh politike novoga kursa bio u tome što ga Koalicija, koja je trebala biti njezin realizator, nije ni potpuno shvatila a kamoli prihvatila. M. Gross ističe pored osobnih neslaganja unutar Koalicije i Supilova stava prema Bosni i Hercegovini ekonomski momenat kao uzrok nesposobnosti za vođenje rizične politike kod najvećeg dijela Koalicije⁵². Mi smo još ukazali na nacionalni moment. Srbima je Zadarska rezolucija i pristajanje uz politiku novoga kursa bila samo sredstvo da ne izgube mogućnost sudjelovanja u politici, a manje borba za prava Hrvatske. Dakako, ni u hrvatskom dijelu Koalicije nije bilo velikih entuzijasta i idealista, kao što to obično biva, ali Supilo je vjerovao da bi njih lakše mogao povući za sobom. Glavnog krivca je ipak gledao u Pribićeviću i srpskom dijelu Koalicije⁵³. Nacionalni moment uočio je i D. Šepić koji kaže da razlog Supilova neuspjeha s Koalicijom treba tražiti »u težnjama srpske buržuazije u Hrvatskoj, da održi i ojača svoj ekonomski i politički položaj, i u orijentaciji srpske politike u Hrvatskoj, koja je svoju taktiku sve više podešavala prema sugestijama srpske vlade. Nakon Supilove ostavke, u Koaliciji je bio najutjecajnija osoba Svetozar Pribićević, koji je u Srbiji gledao ne samo srpski nego i jugoslavenski Pijemont i stoga nastojao, zajedno s vodstvom samostalaca, da se politika Koalicije uskladi s interesima politike Srbije«. ⁵⁴

Kad se ovo uoči, onda je dalja politika Koalicije na čelu s Pribićevićem razumljiva. M. Gross daje s pravom politici Koalicije pred rat, koja se sastojala u pasivnom čekanju, dvostruko objašnjenje: s jedne strane na taj se način nije mogla zamijeniti Austrija a moglo bi ublažiti progone tijekom rata, a s druge strane osta ljala je Srbiji inicijativu u radu za ujedinjenje (ili proširenje)⁵⁵. Pribićevićevom politikom Koalicija — a to je za vrijeme rata bila većinska stranka u legalnom hrvatskom predstavničkom tijelu, u Saboru — davala je Srbiji mogućnost da pred saveznicima bude jedini protuaustrijski faktor među Južnim Slavenima. Takovo tumačenje uloge Koalicije za vrijeme rata dao je i S. Lipovčan naglasivši da je Pribićevićeva politika bila samo naizgled pasivna.⁵⁶

Međutim treći, a možda i najvažniji razlog neuspjehu novoga kursa i Koalicije nije u najnovijim radovima dovoljno istaknut. Radi se o situaciji u Monarhiji. Premda je novi kurs izrastao iz iskustva povijesno-političke prakse Hrvatske, ipak je u svojim konkret im akcijama bio — to ne reba zaboraviti — adaptiran kriznoj situaciji u Monarhiji. Zato je i njegova su bina ovisila o razvoju te krize. U momentu kada Beč i Budimpešta pronalaze neku formulu za kakav-takav sporazum, Hrvati postaju ponovo trećerazredna sila

⁵² Gross, *Supilo na Rijeci*, 84.

⁵³ *Ista*, *Supilo i koalicija*, 9; *ista*, *Supilo na Rijeci*, 85, 87.

⁵⁴ Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 51.

⁵⁵ Gross, *Supilo na Rijeci*, 86-87; *ista*, *Supilo i koalicija* 7-8.

⁵⁶ Srećko Lipovčan, *Zašto je baš tako kao što jest?*, Dubrovnik XIII, 1970. br. 4, 101.

i njezini se političari, uz ne uvijek vidljivu ali ipak prisutnu austrijsku intervenciju, međusobno optužuju za neuspjeh. Tada, dakako, o aktivnom, složnom i zajedničkom radu više ne može biti govora.⁵⁷

Za aneksiono razdoblje M. Gross donosi zanimljive podatke o tome da je Supilo radio na oživotvorenju trijalističke ideje, tj. da Hrvatsku ujedinjenu i uvećanu Bosnom i Hercegovinom učini trećim državnim tijelom u Monarhiji. U tu svrhu došao je u vezu s kršćanskim socijalima oko Reichsposta, inače svojim najvećim neprijateljima.⁵⁸ Šepić, govoreći o tome smatra, da je Supilo stalno, bez odstupanja, bio protivnik trijalističke ideje. Držao ju je s jedne strane potpuno nerealnom, jer će protiv nje ustati svi u Monarhiji, a s druge strane ju je smatrao zamkom vlastodržaca kojom želi zavesti Hrvate⁵⁹ Međutim, kako je Supilo bio veoma elastičan u biranju političkih metoda za postizanje onoga što je mislio da je u interesu Hrvatske, tumačenje M. Gross o tom pitanju vrlo je instruktivno i šteta što se ona na nj osvrnula samo najsažetijim rečenicama. Ovako rasprava ostaje otvorena i postavlja se u formi pitanja, da li je Supilova borba za Bosnu i Hercegovinu bila samo borba za sjedinjenje hrvatskih zemalja bez obzira na to koliko bi to utjecalo i izazvalo državno-pravne promjene u Monarhiji ili je on svjesno ulazio u rješenje državno-pravnog uređenja Monarhije na principu trijalizma?

Ovdje se susrećemo s odnosom Supila prema Bosni i Hercegovini. To pitanje nije bez važnosti za Supilovu idejnu orijentaciju. Zato nam se čini da ono u najnovijim radovima nije do kraja objašnjeno. Šepić misli da Supilo u *Crvenoj Hrvatskoj* pokreće pitanje Bosne i Hercegovine zato što smatra da bi Hrvatske bez Bosne bila igračka u rukama onoga koji njom vlada, dok bi uvećana njome postala poluga kojom bi se Habsburška monarhija mogla pretvoriti u federaciju slobodnih naroda i tako stvoriti bedem koji bi štitiio balkanske Slavene od njemačkog »Drang nach Osten«.⁶⁰ Smatramo da ovome treba dodati još i to da je Supilo, premda nije na tome inzistirao zbog sukoba sa Srbima, ipak smatrao da su Bosna i Hercegovina po povijesnom i prirodnom pravu hrvatske pokrajine. Čini nam se da se Supilov stav prema Bosni i Hercegovini ni u doba aneksione krize pa ni u ratu ne razlikuje od onog u dubrovačkom periodu. On oprezno radi na tome da se te pokrajine priključe Hrvatskoj,⁶¹ što je, kako Šepić iznosi, bilo protivno hrvatsko-srpskom sporazumu u Koaliciji.⁶²

Supilo zna da Srbija želi Bosnu i Hercegovinu te da to isto žele i Srbi u Hrvatskoj i u Bosni. S druge strane, boji se germanizatorskih nastojanja Austrije u Bosni i Hercegovini, kojima će hrvatsko-srpski sukobi samo dobro doći. Želeći izbjeći hrvatsko-srpske sukobe, a znajući da će te pokrajine pripasti Monarhiji, daje uglavnom ovakve izjave: mi Hrvati više bismo voljeli da Bosna i Hercegovina pripadnu Srbiji nego da dođu pod udar germanizator-

⁵⁷ To spominju Gross, Supilo na Rijeci, 84 i drugdje, zatim Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 44-45.

⁵⁸ Gross, Supilo na Rijeci, 85; da je Supilo pristao na razgovore s Luegerom radi Bosne i Hercegovine spominje i Šepić, *Frano Supilo*, 219.

⁵⁹ Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 46-47, 53.

⁶⁰ Isto, 16-17.

⁶¹ Vidi bilj. 58.

⁶² Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 42.

skim nastojanjima Austro-Ugarske, međutim ako ipak pripadnu Austro-Ugarskoj vjerujemo, i tako bi trebalo biti, da će se Srbi boriti za njihovo pripajanje Hrvatskoj.

Supilovo držanje u vrijeme aneksione krize kao i čitava njegova politika uperena protiv dualističkog režima u Monarhiji dovela ga je napokon u situaciju da je morao biti likvidiran. U pitanju je bila politika novoga kursa i Koalicija kao njezin formalni nosilac. Dualistički krugovi su je željeli slomiti, pa su se u tu svrhu počeli do 1907. služiti optužbama za veleizdaju, najprije protiv Hrvata, a zatim Srba, što je naposljetku dovelo do Friedjungova procesa, o kojem piše H. Sirotković.⁶³ Proces je bio kulminaciona točka u sukobu nosilaca dualističkog poretka sa Supilovom nezavisnom, aktivnom nacionalnom politikom. Završio je formalno Supilovom pobjedom, ali je ipak postigao svoju svrhu, što — mislimo — nije u historiji dovoljno istaknuto. Supilo je ostao sam, udaljen od Koalicije i centra političkih zbivanja u Hrvatskoj i time bez utjecaja na konkretnu svakodnevnu politiku. Tomašićev pokušaj da ga pridobije za suradnju Supilo nije mogao prihvatiti, jer bi to u situaciji u koju je Koalicija ušla značilo Supilov i osobni poraz u sukobu s režimom.

Supilu je ostao još jedino *Riječki novi list* kao sredstvo djelovanja. Radovi M. Gross, D. Šepića i K. Milutinovića ističu da je Supilo od tada pokazivao veću pažnju studentskoj omladini, ali da se dalje od obostranih simpatija nije išlo. Nije bilo nikakve suradnje ni zajedničkih akcija. O odnosu omladine i Supila M. Gross kaže: »Velik dio hrvatske i srpske intelektualne omladine divio se Supilu, no u predratnom razdoblju nisu postojali uvjeti za organizaciju na temelju njihovih političkih shvaćanja, pogotovu kada se u omladini počela širiti ideja o revolucionarnom rušenju Habsburške monarhije i stvaranju jugoslavenske države na temelju argumenata jugoslavenske ili srpskohrvatske unitarističke koncepcije u raznim oblicima. Bez obzira na različite stavove, Supilo je podupirao predratnu Nacionalističku omladinu [...] Vjerovao je da omladina jača, nezavisnu narodnu politiku, dakle, nacionalnu borbu koja se ne vezuje bezuvjetno ni za Beč ni za Peštu, nego određuje svoju privremenu taktiku isključivo u interesu unutarnjih snaga u Hrvatskoj [...] Supilo je iznova (1912) nastojao usmjeriti njeno okupljanje prema 'novom kursu'. Izjasnio se protiv njena 'bezuovjetnog radikalizma' dopuštajući ga samo izuzetno i zahtijevajući odlučnu opozicijsku borbu u okviru građanske demokracije. Pri tome bi prvi važan korak u postepenom rješavanju nacionalnog pitanja bilo proširenje hrvatske autonomije i postizavanje financijske samostalnosti«⁶⁴.

Iz Šepićeva rada možemo zaključiti da je upravo Supilo bio taj koji je omladinu nagovarao na radikalizam.⁶⁵ Ako smijemo zaključiti na temelju Supilova govora jugoslavenskoj omladini u Beču i Grazu u prosincu 1913, priključili bismo se Šepićevu tumačenju. U svakom slučaju, na problemu politike Nacionalističke omladine i Supilove buržoasko-demokratske nacionalne politike trebat će još raditi.

⁶³ Hodimir Sirotković, Frano Supilo na bečkom Friedjungovom procesu 1908. godine, *Novi list* XXIV, Rijeka 1970, 267 i d.; Milutinović, n. dj., 124—126.

⁶⁴ Gross, Frano Supilo do početka prvog svjetskog rata, 14.

⁶⁵ Supilo traži od omladine da vodi izrazito radikalnu politiku pod devizom »Flangar non flectar« bar dok se ne dobije dovoljno uvjeta za život i opstanak. Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 54.

Za Supilov ratni period i taj put imamo radove D. Šepića, bez sumnje najboljeg poznavaoaca ratnog razdoblja u Supilovu životu. Šepić polazi od pretpostavke da je krajnji Supilov cilj bio već od prije Jugoslavija, a da je izbijanjem rata »otpala potreba da se misli o ujedinjenju kao o postepenom, etapnom procesu u kojem bi se najprije oko Hrvatske i Zagreba kao središta imali okupiti Južni Slaveni Austro-Ugarske, nego je trebalo iskoristiti historijsku priliku, što se pružala da do oslobođenja dođe odjednom i da ujedinjenje bude integralno«. ⁶⁶ U svojoj drugoj studiji ističe da se razlog za Supilovu odluku o borbi za stvaranje zajedničke države Južnih Slavena treba tražiti »ne samo u njegovoj jugoslavenskoj orijentaciji, nego, možda još više, u opasnosti koju je, zajedno s ostalim političkim emigrantima, uočio u vijestima« da će sile Trojnog sporazuma, da bi pridobile Italiju na svoju stranu, biti popustljivije prema njezinim zahtjevima u vezi s teritorijalnim širenjem na istočnom Jadranu. ⁶⁷ Mi bismo istakli ono »možda još više«. Supilo koji se po našem mišljenju u svom predratnom životu nije zanosio jugoslavenskom idejom smatrajući je »platonističkom«, ali dopuštajući je u datim uvjetima i okolnostima sa stajališta hrvatskih potreba, poznavao je dobro situaciju u kojoj su se nalazili Hrvati u momentu izbijanja rata. To je niz rascjepkanih pokrajina, međusobno slabo povezanih, s nedovoljno razvijenom nacionalnom sviješću, s oportunističkim i pasivnim, te međusobno neprijateljstvom razjedinjenim političkim vodstvom, koje je u svojoj većini pod antihrvatskim utjecajem. Od takve se Hrvatske nije moglo očekivati da će na odgovarajući način moći rješavati pitanje svog položaja i oduprijeti se daljem nagoviještenom komadanju od strane velikih sila. S duge strane, to je za saveznike dio neprijateljskog (austro-ugarskog) teritorija s kojim oni po pobjedničkom pravu mogu slobodno raspolagati. U takvim okolnostima je za Hrvate jedino rješenje bilo pridobiti Srbiju da se kao saveznička zemlja bori za sve austrijske Južne Slavene, odnosno za stvaranje Jugoslavije. Supilo je dakle htio kroz Jugoslaviju spasiti Hrvatsku.

Šepić nas obavještava o koncepcijama ujedinjenja ne samo Supilovim, nego i dugih Hrvata u Jugoslavenskom odboru, što je neobično važno za procjenu situacije u kojoj se Supilo nalazio. Jer, dok se najčešće govori samo o tome da je Pašić imao velikosrpske ambicije i kroz njih gledao na pitanje budućeg jedinstva, u čemu su ga slijedili gotovo svi utjecajni srpski političari i javni radnici, a i raspoloženje saveznika mu je pod utjecajem Italije išlo na ruku, dotle se obično zaboravlja da Supilovo suprotstavljanje Pašiću i srpskoj vladi nije nailazilo na potrebno odobravanje, a kamoli na podršku, ni kod hrvatskog dijela Odbora. Među Hrvatima je postojala čitava skala mišljenja o tome kako bi ta buduća zajednica trebala izgledati. Dok je Supilo bio uvjetni Jugoslaven, koji govori samo o federalističkoj zajednici ravnopravnih naroda ⁶⁸,

⁶⁶ Šepić, *Borba Frana Supila za ujedinjenje i ravnopravnost jugoslavenskih naroda (1914-1917)*, 16.

⁶⁷ Šepić, *Političke koncepcije Frana Supila*, 55-56.

⁶⁸ U dosadašnjoj historiografiji više se davalo važnosti tome što je Supilo tek 1917. u pismu J. M. Jovanoviću (22. VII 1917) izradio precizniji nacrt unutrašnjeg uređenja za buduću državu, a manje se isticalo da je ta misao, koju je u spomenutom pismu razradio, bila kod njega prisutna od samog početka rata u formi »centralističkog federalizma«. Tim pojmom htio je izraziti cjelinu države u odnosu na konfederativno uređenje. Vidi bilj. 16.

a u protivnom se zalagao za samostalnu Hrvatsku, dotle je Trumbić bio dosljedno Jugoslaven, ne dopuštajući nikakve izjave koje bi mogle dovesti u sumnju da Hrvati mogu zbog određenih razloga i ne željeti stvaranje Jugoslavije. M. Marjanović je držao da je Srbija Pijemont buduće jugoslavenske države i da kao takva zastupa sve Južne Slavene dok se ne osnuje državna zajednica. Marjanović smatra da je za vrijeme rata potrebno boriti se protiv drugih neprijatelja, a nakon rata će se glasovanjem na demokratskoj osnovi odrediti što je »za narod najbolje«. Svakako je bio protiv federalističkog uređenja kao i F. Potočnjak, koji ne vidi razloga da se kod jednog genetičkog jedinstvenog naroda, kakvi su Srbi, Hrvati i Slovenci, vodi računa o posebnim tradicijama, kulturi, povijesti i sl. Za njega važi princip: jedan i isti jedinstveni narod, jedna i ista jedinstvena država, jedna kruna, jedna vlada. Sve ostalo ruši jedinstvo.⁶⁹ Sa Supilom, koji već sredinom 1915. u razgovoru s mjerodavnim ljudima u Beogradu izjavljivao da Hrvati moraju znati u kakvu državnu zajednicu ulazu, drugim riječima da unutrašnje uređenje buduće Jugoslavije treba biti riješeno prije konačnog ujedinjenja, slagao se jedino Ivo de Giulli.⁷⁰ Supilo je protiv sebe imao i Slovence, jer se protivio da se slovensko pitanje iznosi kao posebno pred saveznike. Pitanje Slovenije te Bosne i Hercegovine tretirao je kao dio hrvatskog pitanja.⁷¹ Takvo Supilovo stajalište prema Slovencima, koje se vjerojatno temeljilo na hrvatskom državnom pravu, zatim na shvaćanju o genetičkoj istovjetnosti Južnih Slavena, a nalazilo objašnjenije u pojmu »zapadnog južnoslavenstva« (kojemu je povijest, kultura, civilizacija i vjera ista), dolazilo je do izražaja tada kada se Supilo zalagao za stvaranje Hrvatske. Kada govori o Jugoslaviji, onda traži za Slovence te za Bosnu i Hercegoviju posebne federalne autonomije.

Kada je sve nade izgubio u rješavanju hrvatskog problema kroz rad Jugoslavenskog odbora izlazi iz njega i radi sam na rješavanju hrvatskog pitanja. Tada se vraća na svoju staru metodu borbe, na misao o hrvatsko-talijanskom savezu na bazi »jadranskog kompromisa« u borbi protiv njemstva. Za te svoje planove uspio je pridobiti i neke engleske diplomate, pa i neke ljude u Italiji, ali niti je Trumbić bio za to niti su mjerodavni talijanski krugovi bili tome skloni.⁷²

Iz Šepićevih se izlaganja jasno vidi potpuna nemogućnost da se hrvatsko pitanje riješi na zadovoljavajući način. Toga je bio svjestan i Supilo, pa iako pozdravlja Krfsu deklaraciju kao znak popuštanja Srbije, ipak umire u uvjerenju da je njegova borba bila uzaludna.

Supilovu hrvatsko-jugoslavensku problematiku analizirali su B. Popović i N. Crnković. Analizirajući generacije književnika nakon Supila do danas, okupljene oko Krležinog *Plamena* i *Književne Republike*, Popović konstatira da su progresivne snage hrvatske inteligencije istupale uvijek u znak Supilove »oporuke« koja glasi: osjećati domovinski, a misliti međunarodno; u konkretnoj akciji to znači dosljedno stajati na liniji borbe za istinski federalizam

⁶⁹ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 72-74.

⁷⁰ Isto, 75.

⁷¹ Isto, 72.

⁷² D. Šepić, Supilo i Talijani.

Jugoslavije, u kojem je zagwarantirana puna afirmacija hrvatskog naroda.⁷³ Crnković ističe da je Supilova aktuelnost u tome što je u stvaranju Jugoslavije polazio sa stajališta respektiranja nacionalnih posebnosti jugoslavenskih naroda, a ne njegova negiranja.⁷⁴

Šteta je što se nitko u ovoj diskusiji nije posebno bavio odnosom Supila prema radničkom poketu. Njega kao nacionalnog borca zanimali su i socijalisti kao dio nacije i premda je klasno-radničko pitanje, zbog malobrojnosti radnika u hrvatskim krajevima njegova vremena, za Supila bilo sekundarno, ipak je pokazivao interes za radničke probleme, možda više od svih drugih građanskih političara u to doba.⁷⁵

Na Koščakovu napise^{75a} osvrćemo se samo s napomenom da nam je žao, što se naša najšira čitalačka publika, tj. čitaoci Vjesnika, na netočan način informira o — po požrtvovanju i naporima koje je ulagao za hrvatske ideale — sigurno najtragičnijoj ličnosti hrvatske povijesti. Koščakovo pisanje ukazuje na problem točnog postavljanja odnosa između Supilove politike s jedne i politike S. Radića s druge strane u prvom desetljeću XX stoljeća. Taj je problem D. Šepić, dotaknuo⁷⁶, ali osim opće konstatacije da se te dvije politike suprotstavljaju i iznošenja nekih osnovnih međusobnih razlika nije dalje išao. To, uostalom, i nije bio predmet njegova zanimanja.

S. Lipovčan ističe da se Supilo razlikuje od Gaja, Strossmayera, Starčevića i Radića i po tome što nije bio ideolog. To objašnjava time što je Supilo mislio »bitno povijesno« ne tražeći za svoje postupke ideologijska obrazloženja.⁷⁷ Ovaj bitni element Supilove djelatnosti, tj. da radi prvenstveno kao političar-praktičar, uočili su i drugi autori, ali se nisu uvijek tom konstatacijom upravljali u tretiranju Supilova rada.

Dobili smo još i dva bibliografska priloga popisu literature o Supilu, od kojih je P. Strčić dao i osvrt na postojeću literaturu,⁷⁸ a S. Lipovčan samo popis s napomenom da nije potpun.⁷⁹ Dobru zbirku Supilova izvornog materijala s namjerom popularizacije Supila kroz njegovu vlastitu riječ priredio je D. Šepić, a izdao nakladni zavod »Znanje«.⁸⁰ Tu se nalaze prvenstveno Supilovi novinski članci iz *Crvene Hrvatske*, *Novog lista*, *Riječkog novog lista*, zatim nekoliko izuzetno važnih pisama, pa promemorije, memorandum i sl. Rado bismo bili u toj zbirci vidjeli Supilov uvodni članak u prvom broju No-

⁷³ Bruno Popović, Osjećati domovinski misliti međunarodno (pet naraštaja poslije Supilove političke oporuke), Kamov, 1970, br. 8—9, 13—15.

⁷⁴ Nikola Crnković, Supilo danas, Dometi III, br. 12, 37—43.

⁷⁵ Šepić upozorava da je Supilo davao važnost radništvu i tražio suradnju sa socijaldemokratima. (Političke koncepcije Frana Supila, 32, 52.)

^{75a} Vladimir Koščak, Hrvatsvo i jugoslavenstvo Frana Supila, Kamov, br. 8-9, 4; isti, Vjesnik, Zagreb, 2. VI 1971.

⁷⁶ Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, 31.

⁷⁷ Lipovčan, Zašto govoriti o Supilu, Kamov, 1970, br. 8-9, 3.

⁷⁸ Petar Strčić, Kako se i što se o Supilu pisalo, Kamov, 1970, br. 8-9, 17-18, 23-26.

⁷⁹ S. Lipovčan, Bibliografija radova objavljene građe, historijskih rasprava, članaka, monografija, uspomena i napisa o Franu Supilu, Kamov, 1970, br. 8-9, 26-27.

⁸⁰ Frano Supilo, Politički spisi, članci, govori, pisma, memorandum. Priredio dr Dragovan Šepić, Zagreb 1970; Frano Supilo, Smsiao moje borbe (prev d s talijanskog D. Šepić), Dometi III, 1970, br. 10, 1-4.

vog lista za 1904, jer taj članak ima programatski karakter za politiku novoga kursa, zatim članak »Za reguliranje carinske rastave« (*Novi list*, 11. V 1905), koji je značio prekretnicu u dotadašnjem antimađarskom politiziranju hrvatske opozicije i svojim je pozivom na potrebu vođenja »anžuvinske politike« uzbudio svu dotadašnju Hrvatsku.

Podatke oko preobrazbe (koja to zapravo po svom sadržaju nije bila) Supilova *Novog lista* u glasilo politike novoga kursa dala je Tereza Ganza-Aras.⁸¹ I. Flod je analizirao *Novi list* i *Riječki novi list* s gledišta kulturne, prvenstveno kazališne problematike.⁸²

Na kraju možemo zaključiti, da je jubilarna godina 100-te obljetnice Supilova rođenja urodila mnogim novim spoznajama o Supilu, izmijenila neka dosadašnja shvaćanja, upozorila na nedovoljno obrađene probleme u vezi s njim i njegovim vremenom. Nakon najnovijih radova naša su istraživanja sazrela da se priđe izradi jedne temeljite, kompletne monografije o Supilu.

⁸¹ Tereza Ganza-Aras, Supilov »Novi list« kao glasilo politike novog kursa, *Dubrovnik XIII*, 1970, br. 4, 32-38.

⁸² Ivan Flod, Hrvatsko glumište na stranicama Supilovih riječkih novina, *Kamov*, 1970, br. 8-9, 32-38.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXV—XXVI

1972—73

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb